

(אל"ף סגולה, וי"ו קמוצה!). כמובן, נתכוון מחברם למלה הרומית 'אקדוקט' (אל"ף פתוחה, וי"ו צרויה; aquaeductus 'המסקנה: המילון לא נבדק כראוי על ידי יודע-רומית.

דילטאנטים נכשלים, כידוע, לפרקים דווקא כשהם משתדלים לדייק ולהיות 'קאתוליים מהאפיפיור'. מי שחיבר את הערך 'אמפיברכוס' (ע' 57; כרך א') ואת הערך 'מצנט' (ע' 884; כרך ג') אינו אלא דילטאנט והוא נכשל דווקא משום שהשתדל להיות 'מדעי' ו'מדייק'. הגע עצמך! 'המילון החדש' גורס 'אנפסט' במ' קום 'אנפיסטוס' ו'דקטיל' במקום 'דקטילוס', כלומר: הוא מוותר על 'אוס במלים, המסתיימות ביונית ב-'אוס (והשיטה הזאת — נכונה היא!). אך אינו מסתפק ב'אמפיברך' והוא מעניק (כנראה — honoris causa) 'אוס למלה, שאינה מסתיימת ב-'אוס ביונית, כלומר: המלה היונית 'אמפיברכוס' 'מתיינות' ומופיעה כ'אמפיברכוס' (ע' 57, כרך א'; ע' 792, כרך ג'). וכן פושט מיצינאס (Maecenas) את צורתו המקורית ולובש צורה 'מלוטנת' ומופיע... כמצנזוס.

ממחבריי-מילונים יש לדרוש, שיגישו לקוראיהם דברים סדורים כל צורכם ומנופים כל צורכם, ויש לדקדק עם כחוט השערה. בני-אדם רבים מאוד נוזקקים למילון — ולכן עשויים ערכי-מילון משובשים להכשיל רבים. כאמור, לא בדקתי אלא כמה עשרות ערכים. השיבושים, שצוינו ברשימתי זאת, טעונים, כמובן, תיקון לאתגר. ואולם, כמדומה לי, אין להסתפק בכך. המילון כולו טעון בדיקה.

הנמר וידידו המנמנם

מאת משולם טוכנר

דב סדן: הנמר וידידו המנמנם
הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשי"א, תל-אביב

כל דיון בבעיית יחסינו עם הגרמנים מותנה כיום, ויהא מותנה כל הימים, באקטואליות נסערת. משך הזמן אינו עשוי להפיג את אימת הזעזועים, והדיסטאנץ ההיסטורית, ספק אם יתהווה, זיקת המחקר לבעיה זו נדונה להיות איפוא מלמפרע נרגשת ורחוקה משלוות

חכמים. יתרה מכך, רצופה היא סכנות: הטה בשל זה — מת באור; הטה בשל זה — מת בשלג. ושביל ביניים אין.

ספרו של דב סדן 'הנמר וידידו המנמנם' הוא במובן זה הישג מיוחד במינו. ואף כי הספר הוא אסופת מאמרים והערות, שנכתבו במפוזר, צמתו של העניין נשמרת ללא פגם. כי לא הכשרון בלבד למזג יחד רוחב ידיעה ומיצוי הוראה, באופן שהגודש אינו מכביד והצמצום אינו מרחיק; ואף לא היכולת להבקיע אל הגרעין הסמוי דרך כל קליפה ולהאיר רחבי אופק מבעד לסדק הצר והמחופה ביותר — שהם הם, כי דוע, מסגולות כתיבתו של דב סדן — אלא עיקר הישגו בספר זה הוא בשילוב המושלם בין אורח מחקר, לנושא ולהווית המציאות. מבחינה זו מהווה ספרו דוגמה ומופת במחקר הספרות ובמדע הבקורת כאחד. שורש המחקר נוקב תהומות ויקוד החוויה לוחך ממעמקים וגרזן על גרזן מכה. ואם בכל תופעה בקורתית ספרותית מעלה זו היא תכלית השלימות, בדיון על הספרות הגרמנית לאור הבעיה היהודית על אחת כמה וכמה.

ואמנם מתוך בחינה רבת צדדים ודקת תחושה של ערכי ספרות בלבד — בחינה אסתטית ופסיכולוגית — מברר ומלבן דב סדן את בעיית היהודים בגרמניה. המציאות מוארת באורן של תמונות ודמויות, השאובות מפינות שונות (ועל פי רוב נשכחות) של הספרות הגרמנית. יחסי הרוח בין היהודי והגרמני מתגלים כאן ביתר שאת כמסכת מסובכת בשלל צורות, בעור מק חוויות ובטראגיות העולה על כל מסכת יחסים אחרת בגלות ואולי אף בהיסטוריה האנושית. אכן, יחסי רוח נפתלים כאלה אינם עשויים, כנראה, לבוא לידי גילוי ומיצוי אלא בכוח המדיום הספרותי. דק החוויה האמנותית של הסופר היוצר עשויה לשקף את הרחשים הסמויים והאירציונליים ביחסי עם ואדם, ובמסכת יחסים זו, בינינו ובין הגרמנים, אליבא דכל הדעות רב חלקו של האירציונלי. ואם רשאים אנו לקוות, שמקצת מאותן חידות התעלומה, הטורפות את רוחנו, יפוענחו, עשוי טיולו המעמיק של דב סדן בשבילי הספרות הגרמנית (בספרות העברית אין ממסכת זו אלא מעט מאוד) לקרבנו אל המטרה יותר מכל מחקר במקצוע אחר.

ואמנם מאיר עינים הוא פשרו לא פחות מארחות חקרו. ולא בטיב העם הגרמני מדובר, אם כי אף הוא בא לידי מיצוי בניגוד המשלים שבין הציטטה של שפילהאגן "האם עם הוא? — עדר הוא!" (ובסוגרים

בור ; ונמצא כי הוא הישר לפי דרכו ומסקני לפי הלי-
כתו והגיגוה אינו בסופו אלא כעושה להטים". ומה
מזור שאפילו היינה בעל הלורליי לא נמלט מגורל זה.
אכן מה נאמנו דברי ביאליק, שראה בכשרון-כשלון
זה כלי נקם מעורר זוועה בקרב אויביו, נקם אין
אונים :

וצלכם כי יחלף עלי חבצלת גנתם —
ושחרה ומתה ;

בטיול רב אנפין זה במבואה המפותלים של הספ-
רות היהודית-גרמנית יכול דב סדן להפליג כדרכו גם
אל הקומי והמשעשע (הגם מכאיב). אולם מנקודת
המוקד אין מפלט. "אותה הדיספרופורציה הנוראה
הטראגית שבין האותות המבשרים עליית שלטונו של
המזן... ובין מידת ההבנה הקלושה של בני עמנו יוש-
בי אשכנו לגורל המעותד להם" — היא היא אחרי
ככלות הכל חידת הדמים של הוויתנו. כיצד ייתכן
כי עם לימוד נסיון כעמנו נתגלה אטום חושים במי-
דה כזאת. חידה זו אין לה פתרונים. אמנם יודע דב
סדן להעלות ברוב בקיאותו ובחוש הציטוט המופלא
שלו דברים, המעידים, כביכול, על תודעה מפוכחת.
כגון אותו משל מזעזע של שטיינהיים (משנת 1841) —
"כשם שהנמר המאולף שרבץ ליד מיטת אדוניו הישן
ליקק לו את ידו עד שהתייז דם, ועתה משהריח את
הדם, שכח את הכל, את האדונים, את המידות, ואת
הזמן — והנה הנה הוא מתכוון לטרוף את אדוניו". אך
דב סדן הוא גם המסיק: "מה לנו ידיעתם אם באה
כהערה צנועה בשולי דבריהם ולא היתה כאזעקה בו-
ערת במרכזם". אכן הזעק הזעיקה הספרות העברית
— אך לה לא היו שומעים.

ואין להיפרד מספר ברוך חכמה ודעת זה ולא לנ-
גוע בבעיה האקטואלית ביותר — עניין שתי גרמניות.
כאן, שלא כבשאר הבעיות, מתגלית גישה מפתיעה
בהיסוסיה. מחד גיסא: — "ואפילו תבוא אי פעם גר-
מניה האחרת ותהא המכרעת בקורותיה לא תוכל לת-
קן את שעוללה לנו — לא תשיב לנו את מקורי כו-
חנו שסתמה בדם ואש ואכזריות שטנים, ואנו, אם לא
תכבה בנו, ככלל וכפרטים, אחרית גאוה ואחרית
כבוד לעצמנו, לא נוכל לשכוח את אשר עשה לנו
עמלק".

ומאידך גיסא, בתגובה על אותה רשימה של ג.
שופמן 'על אילוסיה אחת' בעניין האיבערלויפער, הוא
כותב: — "עם זאת אין הוא (האיבערלויפער) רשאי
להוליכנו לכפירה באדם. אומר אפילו לא באדם שב-

הערה אפיינית של סדן: ובכן יל"ג — חתיכה של
פלאגיאט!) ובין מה שאמר גטה, כי הוא מבכר את
אי-הצדק על אי-הסדר — אלא בעיקר ביחסו של העם
הזה ליהודי, וכן דרכי הסתגלותו של היהודי אליו.
באשר לזיקתו של הגרמני ליהודי — סדן לשיטתו.
הוא חותר אל החוויה הסמויה, השרשית, פעמים אף
הבלתי מודעת, שם, "בתחתית דמיונם של שאינם בני
ברית", הוא מחפש את בבואתנו. על כן הוא מעלה
לפנינו דמויות של יהודים מתוך יצירותיהם של סופי-
רים, שדרכם "בחזיוני דמדומים שחטיבות הממש ואור-
רי ההויה כלולים בהם אם כגוש של זוועה ואם של
גרוטסקה" (אוסקר פאניצא, פראנק וודקינד). ואם גם
תאיר את רוחם לפעמים הבנת מה למצבנו, דיוקננו
בעיניהם — אחד הוא: "הבבואה הנודעת, הדמות שב-
אגדת העם והילדים, הדמות המטילה בלבול, סכסוך,
אימה..."

מפועל ומסוכסך לאין שיעור יותר הוא יחסם של
היהודים לעולם הגרמני — היהודים אחרי האמנציפצ-
יה. היהודים לפני האמנציפציה שונים היו. הם היו
מפוכחים, להם זרה היתה האשליה. הם ראו נכוחה.
על כן מתגלים הם לסדן (לפי סיפורה של דרוסטה
הילסהוף) "מחרישים, משפילי עין, כבדי ראש וחגי-
גיים" — תמונה מעוררת יראת כבוד. מה שאין כן
היהודי אחרי האמנציפציה ובמיוחד הסופר היהודי
אחוז הטבטומאניה. כי בזיקת הקומפלקס לעולם הגר-
מני מסמל הוא בלי ספק ואף ביתר שאת את היהודי
בכלל ואת מעמד המשכילים בקרבו בפרט.

בסופרים מסוג זה (יהא זה ליסאור, זיינה, טטפן
צווייג או הופמנסטל) דן סדן ארוכות ועמוקות. אין
הוא מעריך אותם לפי "הכוונה הגלויה אלא לפי המס-
קנה הנסתר". את מלוא הטראגיות ביחסם לעולם
הגרמני, לרוב טראגיות עקב תנאים ועל כן ללא אש-
מה, רואה סדן בדמות הסמלית של הבל הדבק בקין.
והנה על אף הפרדוקס מציין הוא אל נכון, כי אותו
הסופר היהודי, הכותב גרמנית ומבקש לרדת לשורש
ההוויה הגרמנית כדי לינוק מן המחובר, איננו ראוי
ללעג. להפך, הוא נראה לנו יותר מבעל הזיקה הק-
לושה והמרפרפת. הוא קרוב מאוד לתפיסה הלאומית
הגם 'פרברסית'. כי "מה שהוא מבקש לא בעמו אלא
בעם אחר הוא אסונו אך איך שהוא מבקשו עושה
אותו אח לנו". ואף על פי כן, למרות כל מאמציהם
אין הדבר עולה בידם. אכן זוהי הטראגדיה, כי "גם
המבקש באמת ובאמונה חיבור לשורש אחרים וקר-
קעם — אינו מעלה באחרונה אלא אימיטציה של חי-

גרמניה עתה (הפיזור של דב סדן). ויודעני כמה לא פופולרי הוא הדיבור על גרמניה אחרת, אבל האמת מחייבת לומר כי העמידה בין הר הברכה והר הקללה היא עמידתו של כל עם וכל אדם, ואשרי הבוחר בברכה שבחירתו טובה לו וטובה לעולם, ואוי לבוחר בקללה שבחירתו רעה לו ורעה לעולם, אך גם הבוחר בקללה, אפילו כל השערים ננעלו בפניו, שערי תשובה לא ננעלו.

האין גישה כפולה זו סימן למבוכת הזמן?

סיפורי דוד שחם

מאת א. ראובני

יום אחד שהוא הרבה, מאת דוד שחם, הוצאת ספרית הפועלים, 'לכל', מרחביה 1950

אין אני יודע איך קרה הדבר: הספר הקטן הזה מתחלק מאליהו, לפי טבע סיפוריו או ציוריו (רובם יאה להם שם זה יותר מן השם סיפורים) לשני מדורות: אחד, עד עמוד 106, ציורים סיפוריים; השני, מעמוד 107 והלאה, מעשי בדיחות נוסח אמריקה.

הציורים שבחלק הראשון הרבה נוי אדריכלי בהם והערות דקות על רחשי נפש ועל הרהורים שבלב; עין רואה ומוח ער וגם מנשיבתה של רוח פיוטית. 'סיפורים קטנים על הריחות' הם צרור אלגיות קטנות בפרוזה, ויש ציורים מצוינים: 'יום אחד שהוא הרבה' שעל שמו נקרא כל הקובץ — אחד מהם; וטוב ממנו (כסיפור) 'יום עבודה של שמואליק ווייסר'. בציורים אלה רקע מוחשי של הווי והרבה חיי נפש. אמנם, על הרוב — נפש סתם.

יש סופרי מצבים ויש סופרי יחידות. סופרי הייחידות עוסקים בייחוד שביציריהם בתוך הקיים הכי ללי, ייחוד גופם וייחוד נפשם; ואילו סופרי מצבים מתארים מצבי נפש וגוף ומסיבות שהם, בדרך כלל, נחלת הכל, ולכן סתמיים במידה רבה. אבל יש סופרי יחידות שהם גם סופרי מצבים — זוהי מדרגה גבוהה מאוד בספרות שאין רבים זוכים בה.

דוד שחם נמנה בעיקר עם סופרי מצבים. ליציריו חיי נפש רוטטים וכבושים וטעם של ממש. אבל יחי-

דתם מועטת. בציור 'בריכות הדיג', הפותח בתיאור מלא חן ועניין על אורווה בלילה על כל תושביה, נאמר במקום אחד: "...הלילה הזה הם (בחור שומר ונערה אורחת שנתלווה אליו) נעשו פשוטים כאכריים. אלא שהאנשים הפשוטים באמת עושים זאת בלא יודעים. ואילו הם ידעו גם ידעו. הם היו פשוטים בפשטות המודעת (הדגשת המחבר). ולכן היתה פשטותם... לא היא עצמה". אבל אנו איננו מכירים אותם כפרטים, ומה לנו, איפוא, פשטותם או אי-פשטותם? בין כך אינם אלא תבניות, מלבנים להלך נפש מסוים.

במדור השני דברי בדיחות. הללו אין שרשיהם עמוקים ואין מעיינותיהם נובעים. יש רושם של אונס, היקף ואריכות. חלל האריכות מתמלא במעשי הסתכלות גדושה. העין אף כאן רואה ורואה הרבה; האדריכליות של הסיפורים נאה וההרהורים פיקחים, פוגעים. אבל הנפשות סתמיות מאלה שהכרנו במדור ראשון, וחוויותיהן בדויות מן הלב. מעוקמים הדברים ומוגזמים לצורך הבדיחות, אך כוהם לבדח לא רב. ועוד מום בהם: כל אותם הפרטים הוערים של אמריקה אינם מחוורים דיים לקורא הישראלי; אין הוא יודע כראוי על מה מדבר הסופר ולמה הוא מרמז. אולי היו הציורים מכוונים מעיקרם לעתון ניו-יורקי? רק שנים מהששה, שאני מכניס למדור זה, המעשה שלהם בארץ. השאר באמריקה, בניו-יורק, ואין בהם יהודים; בארבעתם אין אפילו יהודי אחד. לא זוהי מחשבת, כי סופר יהודי מחויב לכתוב רק על יהודים. אבל מוזר בעיני ולא טבעי, סופר יהודי מארץ ישראל, ששהה בניו-יורק ומכיר הרבה מפינותיה וממרמה איה אינו רואה בה יהודים. עלי לציין, שבאחד מן הציורים האמריקאיים ('לאן מתגלגל הכדור') שב המחבר לרמה מסוימת של יצירה ספרותית. יפה הובט לט כאן הניגוד בין עולמו הפנימי של העיור, עולם דמיוני שבנה לו הזקן מתוך חפץ לכו והאמין בו וגם לא האמין, לבין המציאות. דרך דיבורו של העיור על העתונים ועל האוניברסיטאות; מקור הדיבורים האלה וסופו של האיש — מעשה אמן. אך הפרק האחרון, השביעי, התחכמות תפלה ומיותרת; אכן כל המוסיף גורע.

איני יודע, אם דוד שחם כתב תחילה נוסח מדור ראשון ואחר כך סגל לו את הנוסח האמריקאי, או חילופי דברים; אם להפך — אשריו.

אעיר כמה הערות על לשונו של המספר; ולא משום שרעה היא, אלא דווקא משום שהיא טובה — טבעית.